

nym okresie aż 250 razy. Pod koniec XVI stulecia dochodziły one do skutku nawet po pięć razy w roku. W Bawarii obrady Kreistagu bardziej niż w innych regionach Rzeszy przenikał duch kolektywizmu, co zwłaszcza w rozstrzyganiu o sposobach wykonania centralnych uchwał podatkowych miało znaczenie integrujące stany. Autor dochodzi do wniosku, że dzięki pozyskiwaniu do pracy w instytucjach powiatu szerokich kręgów społeczeństwa poziom kultury politycznej w Bawarii odbiegał korzystnie od poziomu występującego w pozostałych regionach Rzeszy.

Praca Petera C. Hartmann jest drugim studium tego autora o ustroju Świętego Cesarstwa. W 1994 r. opublikował on – w monografiach serii „Zeitschrift für Historische Forschung”, także wydawanej przez zasłużone wydawnictwo Dunckera i Humblota w Berlinie – studium porównawcze o organizacji powiatów w Rzeszy, we Francji i w Polsce (Regionen in der Frühen Neuzeit. Reichskreise in deutschen Raum, Provinzen in Frankreich, Regionen unter polnischer Oberhoheit: ein Vergleich ihrer Strukturen, Funktionen und ihrer Bedeutung).

HENRYK OLSZEWSKI (Poznań)

Normdurchsetzung in osteuropäischen Nachkriegsgesellschaften (1944–1989). Einführung in die Rechtsentwicklung mit Quelldokumentation. Bd 3: Polen (1944–1989/90). Hrsg. von Heinz Mohnhaupt und Hans Andreas Schönfeldt, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 1997.

Praca stanowi jeden z owoców badań prawników niemieckich i polskich w ramach projektu studiów nad ustawodawstwem w europejskich państwach komunistycznych. Tom trzeci tych badań został poświęcony Polsce. Pozostałe odnoszą się do ustawodawstw Czechosłowacji, Węgier, NRD oraz prawa w radzieckiej strefie okupacyjnej przed utworzeniem Niemieckiej Republiki Demokratycznej. Projektem w Polsce kierował profesor Andrzej Rzepliński oraz prawnicy z Uniwersytetu Warszawskiego: Michał Fajst, Piotr Kładoczny i Paweł Wypych.

Anrzej Rzepliński we wstępie przedstawia podstawowe zasady polskiego ustawodawstwa tamtej epoki. Były one podporządkowane potrzebom totalitarnego systemu, co znaczy, że polityka i bieżące cele partii komunistycznej dostarczały pożywki dla działalności legislacyjnej państwa; wszystkie zakresy prawa przyczyniały się do konsolidacji władzy partii; prawo było rozwijane pod warunkiem zaostrożenia i zmiany walki klasowej; prawo „pobudzało człowieka i jego potrzeby do wydajności”; uczyło „w duchu patriotyzmu i internacjonalizmu” oraz pokoju między narodami; służyło urzeczywistnianiu ważnej zasady socjalizmu, jaką był rozwój „ludu pracującego miast i wsi”; w końcu polegało na „kreatywnym” korzystaniu z doświadczeń ZSRR.

Opracowanie ma charakter przekrojowy. Składa się z trzech obszernych części. Pierwsza część (*The Law of the Polish People's Republic*) składa się z wprowadzenia i sześciu rozdziałów. Pierwszy z nich dotyczy źródeł prawa konstytucyjnego w Polsce w latach 1944, 1956. Obejmuje on trzy okresy: 1944–1947, 1947–1952 oraz lata 1952–1956. Rozdział drugi dotyczy prawa prywatnego. Autorzy przedstawiają tutaj przede wszystkim akty dotyczące nacjonalizacji, państwowej gospodarki planowej, a także zmiany w prawie rodzinnym. Rozdział trzeci obejmuje prawo cywilne procesowe. Ta część jest głównie poświęcona kształtowaniu państwowego arbitrażu gospodarczego. Następne odnoszą się do prawa pracy oraz prawa karnego ze szczególnym uwzględnieniem jego represyjności. Rozdział siódmy poświęcony został omówieniu prawa polskiego – ustaw i dekretoów oraz „Małej Konstytucji”.

W drugiej części (*Bibliographies*) znalazła się obszerna bibliografia, obejmująca następujące działy: historia ogólna Polski, ideologia systemu komunistycznego, prawo konstytucyjne, organizacja sądów i prokuratury, służba bezpieczeństwa, prawo karne i procedura karna, ustawodawstwo antykorupcyjne oraz przeciw sabotażowi, nauka prawa, więziennictwo, prawo cywilne, arbitraż gospodarczy, prawo rodzinne i spadkowe oraz podręczniki dla studentów prawa.

Część trzecia (*Files and Documents*) zawiera szczegółowe wyliczenie podstawowych aktów prawnych oraz listę archiwów. Rozdział ten kończy Ustawa o narodowych zbiorach archiwalnych i archiwach z dnia 14.07.1983 (Dz. U. nr 38, poz. 173) w języku angielskim.

Praca jest pierwszą tego typu monografią poświęconą ustawodawstwu ery komunistycznej w Polsce. Ma ona służyć jako przewodnik w studiach nad polskim prawem, daje ona duże możliwości badaczom zagranicznym, którzy chcieliby rozpocząć studia w Polsce.

Praca posiada jeszcze jeden aspekt. Utrwała mianowicie pamięć o cechach systemu prawa w PRL. Myślę, że powinna ona stanowić zachętę do dalszych badań również w Polsce. Opracowania odnoszące się do totalitarnego ustroju w Polsce są nadal rzadkością.

Czym było to prawo, trafnie oddają słowa H. Izdebskiego, które A. Rzepliński cytuje we wprowadzeniu, że „była to w pełni instrumentalnie i niezmiernie skoncentrowana polityczna władza i odrzucenie w pełni tradycyjnego pojmowania prawa jako wartości samej w sobie” (H. Izdebski, *Historia myśli politycznej i prawnej*, Warszawa 1995, s. 251).

JACEK WILK (Kraków)

